

Vargamäe Krõõt ja Eesti majandus

Ilmunud: Eesti Ekspress 27.08.2023

Maailmapanga andmetel kasvas Eesti majandus kümne Euroopa Liitu mineku eelse aasta jooksul (1995-2004) kokku 76%. Meie kümne viimase aasta (2013-2022) majanduskasv oli 31%. Seega kasvab eestlaste materiaalne rikkus praegu umbes poole aeglasemalt kui kakskümmend aastat tagasi. Täna maailmas on paslik küsida, kas me üldse peaksime oma maist rikkust edasi kasvatama? Ja kui siiski peaksime, siis kuidas? Tõenäoliselt vastaks hulk nooremaid inimesi esimesele küsimusele juba eitavalt. Keskkonnaaktivistid räägivad aeglustamisest, null-kasvust, kestlikust kahanemisest või koguni anti-kasvamisest. Senises paradigmas on majanduskav alati tähendanud keskkonna kahjustamist ja nii see edasi kesta kindlasti ei saa. Ometi mõjub ka anti-kasvamise idee üsna enesehävituslikuna. Vaesena on raske olla roheline. Mida iganes me rohepöörde all ka ei mõistaks, igal juhul nõuab see palju raha. Enamgi veel, looduses ei saa olla elus ilma kasvamata. Kui miski on siin ilmas lõpetanud kasvamise, siis on ta lõpetanud ka elamise. Teisisõnu, looduses tähistab anti-kasvamist sõna 'surm'. Sestap on vähemalt minu vastus esimesele küsimusele selge 'jah'. Küll aga väärrib põhjalikumalt süvenemist teine küsimus. Loodus on suutnud planeedil Maa kasvada juba miljardeid aastaid järjest, suremata välja isegi kosmiliste katastroofide tagajärjel. Nii tasubki majanduse kestlikku kasvatamist õppida just sealt.

Eelkõige võiks loodus õpetada meile mitmekesisust – ta eelistab kasvada paljudes suundades ja mõõtmetes korraga. Loodus eelistab alati hajutatud lahendusi. Näiteks on ta salvestanud inimese DNA kõikides meie rakkudes. Tavapärasel majandusvaates paistaks selline dubleerimine kolossaalse raiskamisena. Majanduses pürgime tavaliselt ikka vastupidises, tsentraliseerimise suunas, sest see annab suurema efektiivsuse. Ometi pole looduslikus valikus osutunud vastupidavaks mitte ükski tsentraliseeritud lahendus. Nad lihtsalt ei kesta. Lisaks on inimeste poolt valmistatud masstooded alati üksteise identsed koopiad – mõelge näiteks äsja konveierilt tulnud Ford T või iPhone'i peale. Taaskord läheneb loodus asjadele vastupidi. Kui inimeste lahendused on keerulised ja ühetaolised, siis looduse omad on lihtsad ja mitmekesised. Pole näiteks olemas kahte ühesugust lumehelvest või puulehte. Ometi põhineb mõlema ehitus üldistel ja üsna lihtsatel disainiprintsiipidel. Samuti ei piirdu looduses kasv ainult materiaalse sfääriga. Kui noor inimene pärast 16. eluaastat enam pikkust juurde ei viska, siis ei tähenda see ju veel tema kasvamise lõppu. Vastupidi, kõik alles algab. Monotoonne, ühesuunaline kasv on looduses justkui midagi ebaloomulikku, isegi patoloogilist. Näiteks vähkkasvaja võimaldab paljuneda vaid ühesugustel rakkudel, hävitades niiviisi organismi, ja seekaudu lõpuks ka iseenda. Sestap tundubki mulle, et planeedi praeguste probleemide juurpõhjust tuleb otsida just senise arengumudeli tehnokraatlikust üksluisusest.

Looduselt võib õppida ka kasvamise olemust. See toimub siin alati justkui 'alt üles' – aatomid moodustavad molekule, molekulid rakke, rakud organisme, aga mitte vastupidi. Amööbist võib aja jooksul areneda ahv, kuid vastupidine protsess on võimatu. Teisisõnu, kasv on oma olemuselt alati spontaanne, emergentne nähtus. Sunniviisiliselt, 'ülevallt alla' miski siin ilmas kasvada ei saa.

Kui nende teadmistega nüüd looduse rüpest tagasi majanduse juurde naasta, siis ühest küljest ei paista selle kasvatamine olevat kuigi keeruline töö – kasvab ju ise. Vaja läheb vaid vaba ruumi ja ettevõtlikke inimesi. Valitsuste ülesanne on siin lihtne: mitte jääda jalgu. Teisest küljest on valitsustel ka palju keerulisem ülesanne: patoloogilise kasvu piiramine. Mõlemas on nad seni selgelt ebaõnnestunud. Samal ajal on valitsuste soov majandust kuidagi ise kasvatada puhas enesepettus. Piltlikult on valitsus siin justkui juuksur. Ta võib teie juukseid küll lühemaks lõigata ja soengusse sättida. Kuid pikemaks lõigata ta neid ei saa, tee või tina. Seetõttu on ka valitsuste pingutused selles vallas võrdsed peaga vastu seinaga jooksamisega. Näiteks Eestis alustas riik majanduse süsteemset toetamist aastal 2000 EAS-i asutamisega. Varem, 90ndatel seda ei tehtud. Kas majandus hakkas seejärel paremini kasvama? Ei hakanud, pööras hoopis kehvemaks. Ometi

tunneb maailma majandusajalugu palju edulugusid vastupidisest suunast. Neid, mis tulenevad mitte 'ülalt alla' uute piirangute või toetusmeetmete kehtestamisest valitsuste poolt, vaid hoopis seniste piiride eemaldamisest. Näiteks olid 1951. aastal kuus Euroopa riiki jõudnud oma tööstust subsideerides nii sügavale tupikusse, et leppisid omavahel kokku tollipiiride kaotamises ja riigiabi lõpetamises. Just sellest sai alguse Euroopa Liit. Või kas mäletate veel aegu, kui Võrust Põlvasse helistamiseks tuli võtta kaugekõne, autoga Soome või Läti sõites osta eraldi liikluskindlustus, Euroopas mobiilse andmeside kasutamise eest maksta hingehinda? Kõik need piirid on tänaseks kaotatud ja teenuste hinnad langenud. Kas side- ja kindlustusfirmad jäid sellest vaesemaks? Ei jäänud. Hoopis rikkamaks said.

Majandus on avatud ja mittelineaarne süsteem. Lihtsustav lineaarne mõtlemine annab siin soovitud pigem vastupidise tulemuse ja Eesti õigusruum on taolistest mõttevigadest tingitud majandustakistusi täis. Kõige piinlikum nendest on ilmselt sotsiaalmaksuseaduse §2¹. See kehtestab minimaalse maksusumma, mida tööandja igakuiselt iga töötaja pealt riigile maksuma peab. Praktikas välistab see lihtsalt töölepingu juriidilise vormi kasutatavuse osa-ajaliste töötajate palkamiseks. Enamgi veel, riik kasseerib alla selle miinimumi teenivate inimeste tasudelt sotsiaalmaksu täismahus sisse, kuid ravikindlustuse jätab neile andmata. Nii on Eesti vist küll ainuke riik maailmas, kus vaesed inimesed maksavad kinni endast rikkamate tervishoiu ja jäävad ise sellest ilma. Kas see ikka peab nii olema?

Suure pildi juurde naastes pole Eesti tänane majandusseisak siiski niivõrd ühe või teise konkreetse juriidilise takistuse, kuivõrd nende kogumi tagajärg. Kolmkümmend aastat järjestikust reegliloomet on koorma ettevõtlike inimeste seljas lihtsalt nii raskeks kasvatanud, et vanker seisab. Majandusteaduses nimetatakse taolisi juriidilisi takistusi tavaliselt lävenditeks, Eestlased peaksid oskama lävendi kurnavat toimet tegelikult päris hästi ära tunda, sest seda on kirjeldatud juba meie alusmüütides. Kas mäletate Tõe ja Õiguse esimesest osast seda lauajuppi, mille Andres loomade tõkestamiseks talu ukسلävele ette lõi? Sedasama, millest Krõõt vett kandes igakord üle pidi astuma? Eks ta jõudis ju astuda küll, oli noor ja tugev naine. Ent me kõik teame Krõõda edasist saatust. Me teame ka seda, mis Andres selle lävelauaga hiljem tegi. Just sedasama valitsusel majanduse kasvatamiseks teha tulebki.

Guido Viik